

POKUSY O ŘEŠENÍ SOCIÁLNÍCH OTÁZEK A NUTNOSTÍ, VYŽADOVANÉ ŽIVOTEM A PŘIMĚŘENÉ SKUTEČNOSTI

Charakteristický rys, jenž vedl právě ke zvláštní podobě sociální otázky v novější době, můžeme vyjádřit takto: Hospodářský život nesený technikou a kapitalismus působily s jistou přirozenou samozřejmostí a přivedly moderní společnost k určitému vnitřnímu řádu. Vedle zaměření lidské pozornosti na to, co přinesla technika a kapitalismus, byla pozornost odváděna od jiných odvětví, jiných oblastí sociálního organismu. Má-li být sociální organismus zdravý, musí být těmito oblastem z lidského vědomí nutně vykázána rovněž pravá působnost. Abych zřetelně vyjádřil to, co tu má být charakterizováno jako právě hybné impulsy *obsáhlého, všestranného* pozorování, mohu snad vyjít z určitého srovnání. Je však třeba si povšimnout, že tu nejde o nic jiného než právě o srovnání, které má podpořit lidské chápání a zaměřit je k představám o ozdravení sociálního organismu. Kdo z tohoto hlediska musí pozorovat nejsložitější přírodní organismus, lidský organismus, musí svou pozornost obrátit na to, že celá podstata tohoto organismu vykazuje tři vedle sebe působící systémy, z nichž každý působí s určitou samostatností. Tyto tři vedle sebe působící systémy můžeme charakterizovat asi takto. V lidském organismu působí jako oblast systém, který v sobě zahrnuje *nervový a smyslový život*. Mohli bychom jej také podle nejdůležitějšího článku organismu, kde je nervový a smyslový život do jisté míry soustředěn, nazývat *organismem hlavy*.

Chceme-li skutečně pochopit lidský organismus, musíme jako druhý jeho článek uznat to, co bych nazval rytmickým systémem. Sestává z *dýchání a krevního oběhu*, ze všeho, co se projevuje jako *rytmické děje* lidského organismu. Jako třetí systém musíme pak uznat všechno, co jako orgány a činnosti souvisí s *vlastní látkovou výměnou*.

V těchto třech systémech je obsaženo všechno to, co zdravým způsobem, je-li to organizováno k sobě navzájem, udržuje celkový proces lidského organismu.*

Pokusil jsem se, v plném souladu se vším, co dnes už může říci přírodovědné bádání, charakterizovat tuto trojčlennost lidského organismu zprvu alespoň skicovitě ve své knize «Von Seelenrätseln» (O duševních hádankách). Je mi jasné, že biologie, fyziologie a celá přírodní věda bude ve vztahu k člověku v nejbližší době pronikat k tomuto pozorování lidského organismu a pochopí, jak tyto tři články — systém hlavy, oběhu či hrudi a systém látkové výměny - udržují celý proces v lidském organismu tím, že působí do jisté míry samostatně, že neexistuje nějaká absolutní centralizace lidského organismu a že každý z těchto systémů má svůj zvláštní, samostatný vztah k vnějšímu světu. Systém hlavy prostřednictvím smyslů, oběhový či rytmický systém dýcháním a systém látkové výměny pomocí orgánů výživy a pohybu.

Přírodovědecké metody nejsou ještě tak daleko, aby to, co jsem tu naznačil a co jsem se pokoušel zhodnotit pro přírodní vědu z duchovnědných základů, mohlo dosáhnout i v přírodovědeckých kruzích obecného uznání, jak by pro pokrok poznání bylo žádoucí. To však znamená, že naše myšlenkové zvyklosti, celý náš způsob, jak si představujeme svět, není ještě zcela přiměřený tomu, co se např. projevuje v lidském organismu jako vnitřní podstata přírodního působení. Bylo by možné říci: Tak tedy může přírodní věda počkat, bude se

* U tohoto členění nejde o prostorové vymezené životní články, nýbrž o činnosti (funkce) organismu. Výraz «organismus hlavy» lze použít, když si uvědomíme, že v hlavě je v první řadě centralizován život nervů a smyslů. V hlavě se přirozeně odehrává i činnost rytmická a látkové výměny, tak jako i v jiných tělesných částech existuje činnost nervů a smyslů. Přesto je třeba tyto tři druhy činnosti přísně od sebe rozlišovat *podle jejich podstaty*.

postupně přibližovat ke svým ideálům a jednou dojde k tomu, že uzná tento způsob nazírání jako svůj. Ale vzhledem k pozorování a zejména k působení sociálního organismu nelze čekat. Zde musí nejen u některých odborníků, nýbrž v každé lidské duši — neboť každá lidská duše se podílí na působnosti pro sociální organismus - existovat alespoň instinktivní poznání toho, co je pro tento sociální organismus nutné. Zdravé myšlení a cítění, zdravé chtění a požadavky při utváření sociálního organismu se mohou vyvíjet jen tehdy, když si člověk uvědomí, třeba víceméně jen instinktivně, že tento sociální organismus, má-li být zdravý, musí být právě tak trojčlenný jako tělesný organismus.

Od té doby, co Scháffle napsal svou knihu o stavbě sociálního organismu, činily se pokusy vyhledávat analogie mezi organismem přírodní bytosti, např. člověka, a lidské společnosti jako takové. Zjišťovalo se, co je v sociálním organismu buňkou, buněčnou tkání apod.! Ještě před nedávném se objevila kniha Merryho «Světová mutace*, v níž se jistě přírodovědecké skutečnosti a přírodovědné zákony jednoduše přenášejí na lidský společenský organismus. S těmito věcmi, s těmito analogickými hříčkami nemá to, co je tu míněno, absolutně nic společného. A kdo si myslí, že i v těchto úvahách se provádí nějaká analogická hříčka mezi přírodním a společenským organismem, jen tím prokazuje, že nepronikl do ducha toho, co je tu míněno. Neusiluje se tu o to, přesazovat nějakou pravdu vhodnou pro přírodovědné skutečnosti na sociální organismus, nýbrž o něco zcela jiného: naučit lidské myšlení a lidské cítění, aby pociťovalo při pozorování přírodního organismu možnosti života a tento způsob cítění pak použilo na sociální organismus. Jestliže někdo přenese to, co domněle poznal u přírodního organismu, prostě na organismus sociální, jak se to často děje, pak tím jen ukazuje, že nechce osvojit schopnost pozorovat sociální organismus právě tak samostatně a sám o sobě a zkoumat jej podle jeho vlastních zákonů, jak je to nutné pro po-

chopení přírodního organismu. Ve chvíli, kdy se Člověk postaví k sociálnímu organismu objektivně, v jeho samostatnosti, aby cítil jeho vlastní zákony, jako to činí přírodovědec vzhledem k přírodnímu organismu, pak při vážném pozorování každá hříčka s analogiemi končí.

Někdo by si také mohl myslet, že zde podaný výklad je založen na víře, že sociální organismus by měl být «vybudován» z nějaké šedé, podle přírodní vědy napodobené teorie. To je však tomu, o čem se zde hovoří, naprosto vzdáleno. Je třeba poukázat na něco zcela jiného. Současná historická krize lidstva vyžaduje, aby v *každém jednotlivém člověku* vznikaly určité *pocity*, aby podnět k těmto pocitům dával systém výchovy a školství jako při vyučování čtyřem základním početním úkonům. To, co až dosud dávaly staré formy sociálního organismu, aniž to bylo přijímáno do lidského duševního života, nebude již v budoucnu působit. Patří k vývojovým impulsům, jež chtějí od současné doby vstupovat nově do lidského života, vyžadovat nanažčené pocity od každého člověka jako se odedávna vyžaduje určité školní vzdělání. Počínaje přítomnou dobou bude se žádat od člověka, aby se naučil zdravě cítit, jak mají působit síly sociálního organismu, aby se ukázal životaschopným. Bude nutno osvojit si pocit toho, že je nezdravé, antisociální *nechtít* se stavět s těmito pocity do tohoto organismu.

Můžeme dnes slyšet mluvit o «socializaci» jako o něčem, co doba potřebuje. Tato socializace nebude žádným procesem ozdravení, ale procesem fušérské léčby sociálního organismu, ba i snad procesem ničivým, jestliže do lidských srdcí, do lidských duší nevstoupí alespoň *instinktivní* poznání nutnosti *trojčlenného sociálního organismu*. Má-li tento sociální organismus působit zdravě, musí zákonitě vytvořit tři takové články.

Jedním z těchto článků je hospodářský život. Začněme tu s úvahou o něm, protože pronikl moderní technikou a kapitalismem do lidské

společnosti a zcela očividně ovládá všechny ostatní život. T ento ekonomický život musí tvořit uvnitř sociálního organismu samostatný článek pro sebe, relativně tak samostatný jako je v lidském organismu relativně samostatný nervově smyslový systém. Tento hospodářský život má co činit se vším, co je výroba, oběh a spotřeba zboží.

Za *druhý článek* sociálního organismu je třeba považovat život veřejného práva, vlastní politický život. Patří k němu to, co by bylo možno označit ve smyslu starého právního státu jako vlastní státní život. Zatímco hospodářský život má co činit se vším, co člověk potřebuje z přírody a z vlastní produkce jako zboží, jeho oběh a spotřebu, týká se tento druhý článek sociálního organismu vztahu člověka k člověku z čistě lidských základů. Pro poznání článků sociálního organismu je podstatné vědět, jaký je rozdíl mezi systémem veřejného práva, který má co činit z lidských základů se vztahem člověka k člověku, a hospodářským systémem, který se týká *pouze* výroby zboží, jeho oběhu a spotřeby. Musíme to v životě rozeznávat citem, aby se díky tomuto citění odděloval život hospodářský od právního, jako se v lidském organismu odděluje činnost plic ke zpracování vnějšího vzduchu od procesů v nervově smyslovém životě.

Jako třetí článek, jenž se musí postavit rovněž samostatně vedle obou druhých článků, je třeba chápat v sociálním organismu to, co se vztahuje k duchovnímu životu. Ještě přesněji by bylo možno říci, protože označení «duchovní kultura» nebo všechno to, co se vztahuje k duchovnímu životu, není zcela přesné: všechno to, co spočívá na přirozeném nadání jednotlivého lidského individua, co musí vcházet do sociálního organismu na základě tohoto přirozeného, jak duchovního tak i fyzického nadání lidského jedince. První systém, hospodářský, se týká všeho, co tu musí být, aby člověk mohl řídit svůj materiální vztah k vnějšímu světu. Druhý systém má co činit s tím, co musí být v sociálním organismu ve vztahu člověka k člověku. Třetí systém se musí zabývat se vším, co vzniká z jednotlivé

lidské individuality a musí být začleněno do sociálního organismu. Jako je pravda, že moderní technika a kapitalismus vtiskly vlastně v novější době ráz našemu společenskému životu, tak je také nutné, aby rány zasazené lidské společnosti nutně z této strany byly vyléčeny tím, že se člověk a *lidské společenství* uvede ve správný vztah ke třem článkům tohoto sociálního organismu. Hospodářský život vzal na sebe zcela určité formy prostě sám sebou. Jednostrannou působností se postavil zvláště mocně do lidského života. Oba ostatní články sociálního života nebyly dosud schopny začlenit se do sociálního organismu s touž samozřejmostí a správným způsobem podle svých vlastních zákonů. Pro ně je nutné, aby člověk z výše uvedeného cítění provedl sociální členění, každý na svém místě, na kterém právě stojí. Neboť ve smyslu řešení sociálních otázek, o něž tu jde, má každý jednotlivý člověk svůj sociální úkol v přítomnosti i v nejbližší budoucnosti.

První článek sociálního organismu, hospodářský život, spočívá zprvu na přírodním základě právě tak, jako to, co může jednotlivý člověk pro sebe získat učením, výchovou, životem, spočívá na nadání jeho duchovního a tělesného organismu. Tento přírodní základ vtiskne prostě svůj rys hospodářskému životu a tím i celému sociálnímu organismu. Ale tento přírodní základ je tu, aniž jej může postihnout v jeho původní podobě nějaká sociální organizace, nějaká socializace. Musí tvořit základ života sociálního organismu, jako při výchově člověka musí být základem nadání, jež má v různých oblastech jeho přirozená tělesná a duchovní zdatnost. Na přírodní základ musí brát ohled každá socializace, každý pokus dát lidskému soužití hospodářskou podobu. Neboť v základě všeho oběhu zboží, vší lidské práce i všeho duchovního života je prvním elementárním zdrojem to, co člověka poutá k určitému kusu přírody. Musíme myslet na souvislost sociálního organismu s přírodním základem, jako při učení jednotlivého člověka musíme myslet na jeho vztah k jeho

nadání. Můžeme si to objasnit přímo na extrémních příkladech. Stačí např. uvážit, že v jistých oblastech země, kde nejbližší potravu představuje pro člověka banán, musí být pro lidské soužití vynaložena určitá práce, aby banán byl dopraven ze svého původního místa na místo určení a stal se prostředkem spotřeby. Srovnáme-li lidskou práci, jež musí být vynaložena, aby se banán stal pro lidskou společnost schopným spotřeby, s prací, která musí být vynaložena například v našich krajích střední Evropy, aby se k spotřebě připravila pšenice, pak je práce nutná pro banán, mírně odhadnuto, třistakrát menší než u pšenice.

To je jistě extrémní případ. Ale takovéto rozdíly v nutném množství práce ve vztahu k přírodní základně existují i v odvětvích výroby, zastoupených v některém sociálním organismu v Evropě - nikoli v tak radikální odlišnosti jako u banánu a pšenice - ale přece jen rozdíly. Tak je v podstatě hospodářského organismu, že míra pracovní síly, kterou musí vnášet do hospodářského procesu, je podmíněna vztahem člověka k přírodní základně jeho hospodaření. A stačí např. pouze srovnat: v Německu a v krajích s průměrnou výnosností dosahuje výnos pšeničné kultury přibližně sedminásobek až osminásobek výsevu; v Chile je to dvanáctinásobek, v severním Mexiku sedmnáctinásobek, v Peru dvacetinásobek.¹

Celá tato souvislost, probíhající v procesech, které začínají vztahem člověka k přírodě a pokračují ve všem tom, co člověk musí dělat, aby proměnil přírodní produkty až v jejich schopnost spotřeby, všechny tyto procesy a pouze tyto zahrnují ve zdravém sociálním organismu jeho hospodářský článek. Ten stojí v sociálním organismu jako systém hlavy, jímž je podmíněno individuální nadání, stojí v celém lidském organismu. Ale jako je tento systém hlavy závislý na systému srdce a plic, tak je hospodářský systém závislý na lidském

¹ Srov. Jentsch, Volkswirtschaftslehre, str. 64.

pracovním výkonu. Jako hlava nemůže samostatně řídit dech, tak lidský pracovní systém nemůže být řízen silami, jež působí v hospodářském životě. Člověk stojí v hospodářském životě se svými zájmy, které mají svůj základ v jeho duševních a duchovních potřebách. V zařízeních hospodářského tělesa musí být prakticky vyřešena otázka, jak je možno nejučelněji vyhovět těmto zájmům uvnitř sociálního organismu tak, aby jednotlivý člověk našel díky tomuto organismu co nejlepší uspokojení svého zájmu a mohl se postavit do hospodářství co nejvýhodněji. To se stane jen tehdy, když se zájmy uplatňují opravdu svobodně a když také vznikne vůle a možnost činit to, co je k jejich uspokojení nutné. Zájmy vznikají mimo okruh vymezující hospodářský život. Vytvářejí se spolu s rozvojem duševní a přirozené lidské bytosti. Úkolem hospodářského života jsou zařízení k jejich uspokojování. Tato zařízení se nemohou týkat ničeho jiného než výroby a výměny zboží, tj. statků, které získávají svou hodnotu lidskou potřebou. Zboží má svou hodnotu prostřednictvím toho, kdo je spotřebovává. Tím, že zboží nabývá své hodnoty díky spotřebitelům, stojí v sociálním organismu zcela jinak než něco jiného, co má cenu pro člověka jako příslušníka tohoto organismu. O hospodářském životě, do jehož okruhu patří výroba, výměna a spotřeba zboží, by se mělo uvažovat nepředpojatě. Pak si povšimneme podstatného rozdílu mezi vztahem člověka k člověku, když jeden vyrábí pro druhého zboží, a vztahem, který musí spočívat na právním poměru. Od pozorování pak dojdeme k praktickému požadavku, aby právní život byl v sociálním organismu plně oddělen od života hospodářského. Z činností, jež člověk musí vyvíjet v zařízeních, jež slouží k výrobě a výměně zboží, nemohou být bezprostředně odvozeny co nejlepší impulsy pro vztahy mezi lidmi. V hospodářských zařízeních se obrací člověk k člověku proto, že jeden slouží zájmu druhého; zcela odchylný je vztah jednoho člověka k druhému v rámci právního života.

Mohlo by se myslet, že se učiní zadost tomuto rozlišování, jak je žádá život, jestliže bude postaráno v zařízeních sloužících hospodářskému životu i o práva, jež musejí existovat ve vzájemných vztazích lidí, postavených do tohoto hospodářského života. — Takováto víra nemá své kořeny ve skutečném životě. Člověk může prožívat právní vztah správně jen tehdy, když tento vztah neprožívá v hospodářské oblasti, nýbrž na půdě od ní zcela oddělené. Ve zdravém sociálním organismu se musí rozvíjet *vedle* hospodářského života a samostatně život, v němž vznikají a jsou spravována práva, existující ve vztazích člověka k člověku. Právní život je životem vlastní politické oblasti, státu. Vnášejí-li lidé zájmy, jimž musejí sloužit ve svém hospodářském životě, do zákonodárství a správy právního státu, pak jsou vznikající práva jen výrazem těchto hospodářských zájmů. Je-li stát sám hospodářem, pak ztrácí schopnost řídit právní život lidí, neboť jeho směrnice a zařízení budou sloužit lidské potřebě zboží; budou vytlačována od podniků zaměřených na právní život.

Zdravý sociální organismus vyžaduje jako druhý článek vedle hospodářského tělesa i samostatný politický život státní. V samostatném hospodářském tělese dospívají lidé silami hospodářského života k zařízením, která slouží co možná nejlepším způsobem výrobě a výměně zboží. V politickém státním útvaru budou vznikat zařízení, orientující vzájemné vztahy lidí a lidských skupin tak, aby to odpovídalo právnímu vědomí lidí.

Hledisko, podle něhož je takto požadováno úplné oddělení právního státu od hospodářské oblasti, je hlediskem *skutečného* lidského života. Takovéto hledisko nezaujímá ten, kdo chce právní a hospodářský život spolu spojovat. Lidé stojící v hospodářském životě mají samozřejmě právní vědomí. Budou však obstarávat zákonodárství a správu ve smyslu práva pouze z něho a nikoli z hospodářských zájmů, mají-li o něm soudit v právním státě, který jako takový nemá na hospodářském životě žádný podíl. Právní stát má svůj vlastní zákono-

dárný a správní útvar, vybudovaný podle zásad, jež vyplývají z právního vědomí novější doby. Bude vybudován na impulsech ve vědomí lidstva, které se v přítomné době nazývají demokratickými. Hospodářská oblast bude tvořit svá zákonodárná a správní tělesa z impulsů hospodářského života. Nutný styk mezi *vedením* právního a hospodářského útvaru se bude provádět přibližně tak, jak se provádí mezi vládami suverénních států. Tímto členěním bude to, co se rozvíjí v jednom útvaru, vykonávat potřebný účinek na to, co vzniká v druhém útvaru. Tomuto účinku je na překážku, když jedna oblast chce rozvíjet sama v sobě to, co k ní má plynout z druhé.

Jako hospodářský život podléhá na jedné straně podmínkám přírodních základny (podnebí, zeměpisná povaha oblastí, přítomnost přírodních pokladů apod.), tak je na druhé straně závislý na právních poměrech, jež stát vytváří mezi hospodařícími lidmi a lidskými skupinami. Tím jsou dány meze toho, co může a má zahrnovat činnost hospodářského života. Jako příroda vytváří podmínky, které jsou mimo okruh hospodářství a jež hospodařící člověk musí přijmout jako něco daného, na čem může své hospodářství teprve budovat, tak má všechno, co ve zdravém sociálním organismu zakládá v hospodářské oblasti právní vztah člověka k člověku, být řízeno právním státem, který se rozvíjí, podobně jako přírodní základna, jako něco samostatného vůči hospodářskému životu.

V sociálním organismu, který se vytvořil v dosavadním dějinném vývoji lidstva a který se díky věku strojů a moderní kapitalistické hospodářské formy stal něčím, co určuje ráz sociálního hnutí, zaujímá hospodářský život více místa, než by ve zdravém sociálním organismu zaujímat měl. V současné době se pohybuje v hospodářském oběhu, kde by se mělo pohybovat pouze zboží, i lidská pracovní síla a pohybují se i práva. V hospodářském útvaru, jenž spočívá na dělbě práce, se dnes nevyměňuje pouze zboží za zboží, nýbrž tímž hospodářským procesem se vyměňuje i zboží za práci a zboží za práva

(zbožím nazývám každou věc, která je přiváděna k spotřebě na místě, kam je člověkem dopravena. I když se může mnohý národohospodář nad tímto označením pozastavit a považovat je za nedostatečné, může dobře posloužit k pochopení toho, co patří k hospodářskému životu).*

Když někdo získá koupí pozemek, pak to musí považovat za výměnu pozemku za zboží, jež mají reprezentovat kupní peníze. Pozemek však nepůsobí v hospodářském životě jako zboží. Stojí v sociálním organismu vlivem práva, jež má člověk k jeho užívání. Toto právo je něco podstatně jiného než vztah výrobce ke zboží. V tomto vztahu je podstatné to, že nepřesahuje na zcela jiný vztah člověk k člověku, jenž vzniká tím, že někomu přísluší výhradní právo na užívání pozemku. Majitel uvádí v závislost na sobě jiné lidi, kteří jsou pro své živobytí jím zaměstnáváni k práci na tomto pozemku anebo musejí na něm bydlet. Vzájemnou výměnou skutečného zboží, které je vyráběno a konzumováno, podobná závislost člověka na člověku nevzniká.

Tomu, kdo poznává nepředpojatě tuto životní skutečnost, bude jasné, že musí být vyjádřena v zařízeních zdravého sociálního organismu. Dokud je v hospodářském životě vyměňováno zboží za zboží, zůstává tvoření hodnoty tohoto zboží nezávislé na právním vztahu mezi osobami a skupinami osob. Jakmile je zboží vyměňováno za práva, je tím dotčen právní vztah. Nezáleží na výměně jako takové, neboť je nutným životním elementem současného, na dělbě práce založeného sociálního organismu. Jde však o to, že výměnou práva za zboží se právo samo dělá zbožím, vzniká-li *uvnitř* hospodářského života. Tomu se zabrání pouze tím, že v sociálním organismu existují na jedné straně zařízení zaměřená *pouze* na účelný oběh zboží; na druhé straně zařízení, která řídí ve výměně zboží žijící práva výrobců, obchodníků a spotřebitelů. *Tato* práva se svou podstatou nijak neliší

* U výkladu ve službách života nezálež! totiž na definicích, které pocházejí z teorie, nýbrž

na idejích, které znázorňují, co hraje životně významnou úlohu ve skutečnosti. «Zboží» v uvedeném smyslu poukazuje na něco, co člověk prožívá. Každý jiný pojem «zboží» něco vynechává nebo něco přidává, takže se pojem s životními procesy v jejich pravé skutečnosti nekryje.

od jiných práv, jež musejí existovat ve vztahu osob, cele závislých na výměně zboží. Jestliže svému bližnímu prodejem zboží škodím nebo prospívám, patří to do stejné oblasti sociálního života jako poškození nebo prospění nějakou činností či opomenutím, které se ve výměně zboží bezprostředně neprojevují.

Ve způsobu života jednotlivého člověka účinky z právních zařízení a účinky z čistě hospodářské činnosti splývají. Ve zdravém sociálním organismu musejí přicházet ze dvou rozdílných směrů. V hospodářské organizaci má vedoucím osobnostem poskytovat nutná hlediska důvěrná obeznámenost s hospodářským odvětvím, získaná výchovou nebo zkušeností. V právní organizaci se uskutečňuje zákonem a správou to, co se vyžaduje z právního vědomí jako vzájemný vztah jednotlivých lidí nebo lidských skupin. Hospodářská organizace bude spojovat lidi stejných zájmů v povolání, ve spotřebě nebo v jiných potřebách do sdružení, jež ve vzájemném styku vytváří celé hospodářství. Tato organizace se bude budovat na asociativním základě a na vztahu asociací. Tyto asociace budou rozvíjet jen hospodářskou činnost. Právo, na jehož základě působí, k nim přichází z právní organizace. Mohou-li tyto hospodářské asociace uplatňovat své hospodářské zájmy v zastupitelských a správních útvarech hospodářské organizace, pak nebudou vyvíjet tlak k pronikání do zákonodárného a správního vedení právního státu (např. jako svaz zemědělců, strana průmyslníků, hospodářsky orientovaná sociální demokracie), aby tu usilovaly o to, čeho uvnitř hospodářského života nemohou dosáhnout. A jestliže právní stát nehospodaří v žádném hospodářském odvětví, pak bude vytvářet jen zařízení, jež pocházejí z právního vědomí lidí k němu náležejících. I když v zastoupení právního státu budou sedět samozřejmě tytéž osoby, jež jsou činné v hospodářském životě, při rozdělení

hospodářského a právního života nemůže hospodářství vykonávat na právní život vliv, jenž podryvá zdraví sociálního organismu právě tak, jako kdyby státní organizace sama obstarávala hospodářská odvětví a kdyby v ní zástupci hospodářského života se usnášeli na zákonech podle jeho zájmů.

Typický příklad splývání hospodářského a právního života poskytovalo Rakousko s ústavou, kterou si dalo v šedesátých letech 19. století. Zástupci říšské rady byli voleni ze čtyř odvětví hospodářského života, ze společenství velkostatkářů, obchodní komory, měst, tržních a průmyslových míst a venkovských obcí. Z toho je patrné, že při takovém složení státního zastoupení se v první řadě nemyslelo na nic jiného, než aby se v právním životě uplatnily hospodářské poměry. Je jisté, že na současném rozpadu Rakouska spolupůsobily významnou měrou odstředivé síly jeho národností. Ale právě tak je jisté, že právní organizace, která by byla mohla rozvíjet svou činnost vedle organizace hospodářské, by vyvinula z právního vědomí takovou podobu sociálního organismu, v níž by bylo soužití národů možné.

Člověk, který se v současné době zajímá o veřejný život, obrací obvykle pohled na věci, které přicházejí pro tento život v úvahu až v druhé řadě. Činí tak proto, že jeho myšlenkové návyky ho vedou k chápání sociálního organismu jako jednotného útvaru. Ale pro *takový* útvar nelze nalézt odpovídající modus voleb, neboť při *každém* způsobu voleb se musejí v zastupitelském útvaru hospodářské zájmy a impulsy právního života rušit. A to, co vyplývá z narušení pro sociální život, *musí* vést k otřesům společenského organismu. Jako nutný cíl veřejného života musí na předním místě stát úsilí o pronikavé oddělení hospodářské a právní organizace. Vlijeme-li se do tohoto rozdělení, naleznou obě oddělující se organizace nejlepší způsob voleb svých zákonodárců a správců ze svých vlastních základů. V tom, co dnes nutí k rozhodování, přicházejí v úvahu otázky volebního modu, i když jako takové mají základní význam, přece jen až v druhé řadě.

Kde existují ještě staré poměry, bylo by třeba pracovat k naznačenému členění z nich. Kde se staré poměry již rozpadly anebo jsou v rozpadu, museli by se pokusit jednotlivci nebo skupiny osob o iniciativu k novému utváření v naznačeném směru. Chtít ze dne na den přivodit změnu veřejného života považují i rozumní socialisté za blouznivost. Očekávají ozdravení podle svých představ jen pozvolnou, věcnou proměnou. Každého nepředpojatého pozorovatele mohou poučit očividné skutečnosti o tom, že dějinné vývojové síly lidstva činí dnes rozumné chtění ve směru nového sociálního řádu nutným.

Kdo považuje za «prakticky proveditelné» jen to, čemu si navykl jen ze svého úzkého životního okruhu, bude považovat to, co tu bylo naznačeno, za «nepraktické». Nemůže-li svůj názor změnit a má-li vliv v určité životní oblasti, pak nebude působit k ozdravení, nýbrž k dalšímu onemocnění sociálního organismu, tak jako lidé jeho smýšlení přispěli ke vzniku dnešního stavu.

Úsilí, s nímž začaly vedoucí kruhy lidstva a které vedlo k postátnění některých hospodářských odvětví (pošta, železnice apod.), musí ustoupit svému opaku: vyloučení všeho hospodářství z oblasti politického státu. Myslitelé, kteří jsou přesvědčeni, že směřují k zdravému sociálnímu organismu, chtějí dovést zestátnovací snahy těchto dosud vedoucích kruhů do krajnosti. Chtějí zestátnit všechny prostředky hospodářského života, pokud jde o výrobní prostředky. Zdravý vývoj poskytne hospodářskému životu jeho samostatnost a politickému státu schopnost působit právním řádem na hospodářský útvar tak, že jednotlivec nebude pociťovat své začlenění do sociálního organismu v rozporu se svým právním vědomím.

Můžeme nahlédnout, jak jsou zde předložené myšlenky založeny *ve skutečném* životě lidstva, obrátíme-li pohled na práci, kterou člověk vykonává pro sociální organismus svou tělesnou pracovní silou. V kapitalistické formě hospodářství se tato práce začlenila do sociálního organismu tak, že ji zaměstnavatel odkupuje od zaměstnance jako

zboží. Dochází k výměně peněz (jako představitele zboží) za práci. Takováto výměna se však ve skutečnosti nemůže provádět. *Zdá se* pouze, že se provádí.* Ve skutečnosti odebírá zaměstnavatel od dělníka zboží, které může vzniknout pouze tehdy, když dělník vloží do jeho vzniku svou pracovní sílu. Z protihodnoty tohoto zboží dostává jeden podíl dělník, druhý zaměstnavatel. K výrobě zboží dochází díky spolupráci zaměstnavatele a zaměstnance. Teprve produkt spolupráce vstupuje do koloběhu hospodářského života. Ke zhotovení výrobku je nutný právní vztah mezi dělníkem a zaměstnavatelem. Tento vztah se však v kapitalistickém hospodářství může proměnit tak, že je podmíněn hospodářskou převahou zaměstnavatele nad dělníkem. Ve zdravém sociálním organismu se musí stát skutečností, že práce nemůže být placena, protože nemůže dostat hospodářskou hodnotu ve srovnání se zbožím. Způsob a míra práce, jíž má člověk přispívat k existenci sociálního organismu, se musejí řídit jeho schopností a podmínkami lidsky důstojného života. To se může stát jen tehdy, když toto řízení převezme politický stát nezávisle na správě hospodářského života.

Tímto řízením se vytvoří pro zboží základ hodnoty, který je možno srovnat se základem v přírodních podmínkách. Jako hodnota zboží vzhledem k jinému roste obtížnějším získáváním surovin, tak musí hodnota zboží záviset i na tom, jaký druh a míra práce smějí být vynaloženy ke zhotovení zboží podle právního řádu.**

Hospodářský život bude tak podroben nutným podmínkám ze dvou stran: ze strany přírodní základny, kterou lidstvo musí přijmout tak, jak je dána a ze strany právní základny, jež má být vytvářena z právního vědomí na půdě politického státu, nezávislého na hospodářském životě.

* Je zcela možné, že v životě jsou děje nejen ve falešném smyslu vysvětlovány, nýbrž i ve falešném smyslu prováděny. Vyměnitelnou hodnotou *nejsou* peníze a práce, nýbrž jen peníze a pracovní výrobek. Dávám-li tedy peníze za práci, tak konám něco falešného. Vytvářím zdánlivý proces, neboť ve skutečnosti mohu dát peníze jen za pracovní výrobek.

** Takovýto vztah práce k právnímu řádu bude nutit asociace, působící v hospodářském životě, k tomu, co je «podle práva», než aby počítaly s nějakým *předpokladem*. Dosáhne se tím však, že hospodářská organizace bude závislá na člověku a nikoli člověk na hospodářském řádu.

Snadno pochopíme, že takovýmto vedením sociálního organismu bude hospodářský blahobyť klesat a stoupat podle míry práce vynaložené z právního vědomí. Jen takováto závislost národohospodářského blahobytu je ve zdravém sociálním organismu nutná. Jen ona může zabránit, aby člověk nebyl hospodářským životem opotřebován tak, že nemůže už pociťovat svůj život jako důstojný člověka. Všechny otřesy v sociálním organismu spočívají vpravdě na pocitu života člověka nedůstojného.

Aby národohospodářský blahobyť nebyl příliš silně zmenšován, je možné docílit podobným způsobem jako je při zlepšování přírodní základny. Méně výnosnou půdu je možno učinit výnosnější technickými prostředky; podobné se může změnit způsob a míra práce, dá-li k tomu podnět příliš silné zmenšení blahobytu. K této změně však nemá dojít bezprostředně z koloběhu hospodářského života, nýbrž z *náhledu*, který se vyvine na půdě právního života nezávislého na životě hospodářském.

Na všechno, co je vytvářeno hospodářským životem a právním vědomím v organizaci sociálního života, působí to, co pochází z třetího zdroje: z individuálních schopností jednotlivého člověka. Tato oblast zahrnuje všechno od nejvyšších duchovních výkonů až k tomu, co vplývá do lidské práce lepší nebo méně dobrou schopností člověka k výkonům, jež slouží sociálnímu organismu. To, co pochází z tohoto zdroje, musí vplývat do zdravého sociálního organismu zcela jinak než při výměně zboží nebo ze státního života. To není možné jiným způsobem, než učinit toto přijímání závislým na svobodné vnímavosti člověka a na impulsech, jež pocházejí z individuálních schopností samých. Budou-li lidské výkony, vznikající těmito schopnostmi, uměle

ovlivňovány hospodářským životem nebo státní organizací, odejme se jim z větší části pravý základ jejich vlastního života. Tento základ může spočívat pouze v síle, kterou musejí vyvíjet lidské výkony ze sebe samých. Bude-li přijímání těchto výkonů bezprostředně podmíněno hospodářským životem nebo organizováno státem, ochromí to svobodnou vnímavost pro ně, která je jediná schopná nechat je vplývat zdravou formou do sociálního organismu. Pro duchovní život, s nímž souvisí nepřehledným množstvím nitek i vývoj ostatních individuálních schopností v lidském životě, vyplývá možnost zdravého vývoje tehdy, když je při tvoření postaven na své vlastní impulsy a když lidé s pochopením přijímají jeho výkony.

Podmínky zdravého vývoje duchovního života nejsou dnes chápány proto, že správný pohled je zakalen splýváním velké části tohoto života s politickým životem státu. K tomuto splývání došlo během posledních staletí a lidé si na ně zvykli. Mluví se sice o «svobodě vědy a výuky», ale považuje se za samozřejmé, že politický stát «svobodnou vědu» a «svobodnou výuku» spravuje. Lidé nemají žádný cit pro to, jak tím tento stát uvádí duchovní život v závislost na svých státních potřebách. Člověk myslí, že stát tvoří místa, na nichž se vyučuje; ti kdož tato místa zaujímají, mohou pak rozvíjet «svobodně» duchovní život. Při návyku na toto mínění nepozoruje, jak *obsah* duchovního života úzce souvisí s nejnuitnější bytostí člověka, v níž se rozvíjí a jak toto rozvíjení může být svobodné jen tehdy, když není postaveno do sociálního organismu žádnými jinými impulsy než těmi, které pocházejí z duchovního života samého. Splýváním se státním životem nabyly svých rysů v posledních staletích nejen správa vědy a části duchovního života, který s ní souvisí, nýbrž i sám obsah. To, co se vytváří v matematice nebo ve fyzice, nemůže být jistě státem bezprostředně ovlivněno. Pomysleme však na dějiny a jiné kulturní vědy. Nestaly se zrcadlem toho, co vplynulo ze souvislosti jejich nositelů se státním životem, z potřeb

tohoto života? Právě díky takto vtištěnému charakteru působily dnešní, vědecky orientované představy, ovládající duchovní život, na proletariát jako ideologie. Proletariát si povšiml, jak je lidským myšlenkám potřebami státního života vtištěn jistý charakter odpovídající zájmům vedoucích tříd. Proletársky myslící člověk viděl zrcadlo materiálních zájmů a zájmových bojů. To v něm vyvolalo pocit, že všechnen duchovní život je ideologií, zrcadlením ekonomické organizace.

Takovýto názor, jenž pustoší duchovní život člověka, přestane, jestliže vznikne pocit: V duchovní oblasti vládne skutečnost přesahující vnější materiální život a nesoucí svůj obsah sama v sobě. Je nemožné, aby takový pocit vznikl, jestliže se duchovní život nerozvíjí a nespravuje svobodně uvnitř sociálního organismu ze svých vlastních podnětů. Jen takoví nositelé duchovního života, kteří stojí uvnitř tohoto rozvoje a správy, mají sílu zjednat tomuto životu patřičnou váhu v sociálním organismu. Umění, věda, světový názor a všechno, co s tím souvisí, potřebují mít v lidské společnosti samostatné postavení. Neboť v duchovním životě všechno spolu souvisí. Svoboda jednoho nemůže prospívat bez svobody druhého. I když matematika a fyzika nejsou ve svém obsahu bezprostředně ovlivnitelné potřebami státu, to, co se z nich vyvíjí, co lidé smýšlí o jejich hodnotě, jaký účinek může mít jejich pěstování na celý ostatní duchovní život a mnoho jiného bude těmito potřebami podmíněno, když stát spravuje odvětví duchovního života. Jde o něco jiného, když učitel na nejnižším stupni se řídí podněty státního života, anebo když tyto impulsy čerpá z duchovního života zcela samostatného. Sociální demokracie převzala i v této oblasti jen dědictví navyklého myšlení vedoucích kruhů. Považuje za svůj ideál zahrnout duchovní život do společenského útvaru vybudovaného na hospodářském životě. Kdyby tohoto cíle dosáhla, pokračovala by tím jen v cestě, na níž dospěl duchovní život ke svému znehodnocení. Svým požadavkem, že

náboženství musí být soukromou věcí, vyvinula jednostranně správný pocit. Neboť ve zdravém sociálním organismu musí být všechen duchovní život vzhledem ke státu a hospodářství v naznačeném smyslu «soukromou věcí». Sociální demokracie nevychází při tomto odkazování náboženství do soukromé oblasti z názoru, že se tím má vytvořit duchovnímu statku uvnitř sociálního organismu postavení, jímž by mohl dospět k žádoucímu vyššímu vývoji než pod vlivem státu. Zastává názor, že sociální organismus má svými prostředky pečovat o to, co je *pro něj* životní potřebou. A tou pro něj náboženský duchovní život není. Takto nemůže určitá oblast duchovního života, jednostranně z veřejného života vydělená, prospívat, jestliže je ostatní duchovní oblast spoutána. Náboženský život novějšího lidstva bude vyvíjet svou nosnou duševní sílu pro lidstvo jen ve spojení s ostatním osvobozeným duchovním životem.

Na svobodné duševní potřebě musí spočívat nejen vytváření, nýbrž

1 přijímání tohoto duchovního života. Učitelé, umělci apod., kteří jsou ve svém sociálním postavení v bezprostřední souvislosti se zákonodárstvím a správou, jež vyplývají z duchovního života samého a jsou nesený jeho impulsy, budou mít možnost vyvíjet vnímavost pro své výkony u lidí, kteří budou politickým, ze sebe působícím státem chráněni před tím, aby byli pouze donucováni k práci, ale kteří mají také právo na volný čas, jenž probouzí pochopení pro duchovní hodnoty. U lidí, kteří se považují za «životní praktiky», se možná při těchto myšlenkách objeví přesvědčení, že lidé svůj volný čas propijí a že upadnou nazpět do analfabetismu, když se stát bude o tento volný čas starat a když návštěva školy bude záviset na svobodném pochopení lidí. Nechť tito «pesimisté» počkají, co se stane, až svět již nebude pod jejich vlivem. Tento vliv je až příliš často určován jistým cítěním, jež jim tiše našeptává, jak oni užívají svého volného času a čeho je jim třeba k osvojení trochy «vzdělání». Nemohou ovšem

počítat se zaněčující silou, kterou má v sociálním organismu samostatný duchovní život, neboť znají jen onen spoutaný, jenž takovou zaněčující silou nemůže nikdy působit.

Jak politický stát, tak i hospodářský život budou čerpat to, co potřebují z duchovního života, ze samosprávného duchovního organismu. I praktické vzdělání pro hospodářský život bude rozvíjet svou plnou sílu teprve svobodným spolupůsobením s duchovním organismem. Příslušně vzdělaní lidé ožíví zkušenosti, které lze získat v hospodářské oblasti, silou, jež k nim přichází z osvobozené duchovní sféry. Lidé se zkušeností, získanou v hospodářském životě, naleznou přechod do duchovní organizace a v ní pak mohou plodně působit na to, co je třeba takto oplodňovat.

V oblasti politického státu se tímto svobodným působením duchovní sféry budou tvořit potřebné zdravé názory. Rukodělně pracující si pod vlivem duchovní sféry osvojí osvobozující pocit o postavení své práce v sociálním organismu. Dojde k názoru, že bez vedení, které rukodělnou práci účelně organizuje, ho sociální organismus nemůže nést. Může přijmout pocit o sounáležitosti své práce s organizujícími silami, které pocházejí z vývoje individuálních lidských schopností. Bude vytvářet na půdě politického státu práva, jež mu zajistí podíl na výnosu zboží, které vyrábí; a může svobodně poskytovat duchovnímu styku, jehož se mu dostává, podíl umožňující jeho vznikání. V oblasti duchovního života vznikne možnost, aby jeho tvůrci žili také ze svých výkonů. To, co dělá někdo v oblasti duchovního života pro sebe, zůstane jeho nejsoukromější věcí; to, co může vykonat pro sociální organismus, může počítat se svobodným odškodněním ze strany těch, kteří duchovní statek potřebují. Kdo nemůže takovýmto odškodněním nalézt v duchovní organizaci to, co potřebuje, bude muset přejít do oblasti politického státu nebo hospodářského života.

Do hospodářského života plynou technické ideje, které pocházejí z

duchovního života, i když jejich bezprostředními původci jsou příslušníci státní a hospodářské oblasti. Odtud přicházejí všechny organizátorské ideje a síly, jež oplodňují hospodářský a státní život. K odkodnění za tento příspěvek oběma sociálními oblastmi dojde buď na základě svobodného pochopení těch, kdož jsou na tento příspěvek odkázáni, anebo je budou řídit práva vytvořená v oblasti politického státu. To, co vyžaduje tento politický stát sám pro své udržování, bude získáváno berním právem, jež se bude utvářet harmonizací požadavků právního vědomí a požadavků hospodářského života.

Vedle oblasti politické a hospodářské musí ve zdravém sociálním organismu působit samostatná oblast duchovní. Vývojové síly novějšího lidstva směřují k trojčlennosti tohoto organismu. Dokud se společenský život nechá vést v podstatě jen instinktivními silami velké části lidstva, snaha o toto rozhodné členění se neprojevuje. To, co v základě vždy pocházelo ze tří zdrojů, spolupůsobilo v jistém utlumení sociálního života. Novější doba vyžaduje vědomé začlenění člověka do společenského organismu. Toto vědomí může dát zdravou podobu chování i celému životu člověka jen tehdy, když je usměrněno ze tří stran. Moderní lidstvo usiluje o toto usměrnění z nevědomých hlubin duše; a to, co se projevuje jako sociální hnutí, je jen zmarněným odleskem tohoto úsilí.

Na konci 18. století se vynořilo z hlubin lidské přirozenosti volání po novém utváření sociálního lidského organismu z jiných základů než jsou ty, v nichž dnes žijeme. Jako heslo této nové organizace zazněla tři slova: bratrství, rovnost, volnost. Jistěže každý, kdo se zabývá s nepředpojatou myslí a zdravým lidským cítěním skutečností lidského vývoje, nemůže samozřejmě jinak než chápat všechno, co tato slova znamenají. Přesto se však vyskytli bystří myslitelé, kteří se během 19. století snažili dokazovat, jak je nemožné uskutečnit ideje bratrství, rovnosti a svobody v jednotném sociálním organismu. Domnívali se, že tyto tři impulsy si musejí v sociálním organismu

odporovat, jestliže se uskuteční. Důvtipně se například dokazovalo, jak je nemožné, aby se uplatňovala v každé lidské bytosti nutně založená svoboda, jestliže se uskuteční impuls *rovnosti*. A nemůžeme jinak než souhlasit s těmi, kdož tento rozpor objevují; zároveň však musíme sympatizovat z obecného lidského citění s každým z těchto tří ideálů! Rozpor existuje proto, že pravý sociální význam těchto tří ideálů vyjde najevo teprve poznáním nutné trojčlennosti sociálního organismu. Tyto tři články nemají být sloučeny a centralizovány v nějaké abstraktní, teoretické jednotě, např. v říšském sněmu.

Mají být živou skutečností. Každý ze tří sociálních článků má být centralizován v sobě. A teprve z jejich spolupůsobení může vzniknout jednota celého sociálního organismu. Ve skutečném životě působí směrem k jednotě právě to, co je zdánlivě rozporuplné. K uchopení života sociálního organismu dospějeme proto tehdy, když poznáme reálné utváření tohoto sociálního organismu vzhledem k bratrství, rovnosti a volnosti. Pak poznáme, že spolupůsobení lidí v *hospodářském* životě musí spočívat na bratrství, jež vzniká z asociací. V druhém článku, v systému *veřejného práva*, kde máme co činit s čistě lidským vztahem od osoby k osobě, musíme usilovat o uskutečnění ideje rovnosti. A v *duchovní oblasti*, která má v sociálním organismu relativně samostatné postavení, máme co činit s uskutečněním impulsu svobody. Z tohoto pohledu ukazují tyto tři ideály svou skutečností hodnotu. Nemohou se realizovat v chaotickém sociálním životě, nýbrž jen ve zdravém trojčlenném sociálním organismu. Ideály volnosti, rovnosti a bratrství nemůže promíseně uskutečňovat abstraktně centralizovaný sociální útvar, nýbrž každý ze tří článků sociálního organismu může čerpat svou sílu z jednoho z těchto impulsů. A pak může plodně spolupracovat s ostatními články.

Lidé, kteří na konci 18. století vznesli požadavek uskutečnění tří idejí volnosti, rovnosti a bratrství, i ti, kdo je později opakovali, mohli jen temně pociťovat, kam směřují vývojové síly novějšího lidstva.

Přitom však zároveň nepřekonali víru v jednotný stát, pro nějž jejich ideje znamenají něco rozporuplného. Přiznávali se k tomuto rozporuplnému, protože v nevědomých hlubinách jejich duševního života působila touha po trojčlennosti sociálního organismu, v němž trojnost jejich idejí se teprve může stát vyšší jednotou. Zřetelně mluvící sociální skutečnosti dneška vyžadují, aby se vývojové síly lidstva, jež si vynucují trojčlennost, proměnily ve vědomé chtění.

Rudolf Steiner